

Hezychazm (gr. hesychia – wyciszenie, duchowy pokój, wewnętrzne skupienie, milczenie)

1. w starożytnej literaturze chrześcijańskiej określenie samotnego, pustelniczego życia (anachoretyzm); hezychasta – mnich – pustelnik w samotności oddający się modlitwie;
2. nurt duchowości monastycznej w XIII – XIV w. związany z psychosomatycznymi metodami praktyki modlitwy Jezusowej dążący do kontemplacji światłości Bożej, utożsamianej ze Światłem Przemienienia z góry Tabor;
3. teologia św. Grzegorza Palamasa, wyrażona w trzech „Triadach” o rozróżnieniu w Bogu pomiędzy istotą a niestworzonymi energiami (działaniami)(Meyendorf);
4. terminem tym określano również ruch gorliwych obrońców Prawosławia, który w XIV w. rozszerzył swoje wpływy na Europę południowo-wschodnią i wschodnią (Meyendorf).

Od IV w. pod wpływem św. Makarego Egipskiego i jego ucznia Ewagriusza z Pontu kształtuje się specyficzny styl życia duchowego w środowiskach monastycznych, skoncentrowany na praktyce „czystej modlitwy”, dzięki której człowiek oczyszczony z namiętności (*apatheia*) dostępuje poznania Boga (*gnosis tou Theou*), co stanowi uwieńczenie teologii. Św. Diadoch z Photike w Epirze (*Sto rozdziałów o wierze*) i św. Jan Klimak (*Drabina Raju, Słowo 27*), związany z monastycyzmem klasztoru św. Katarzyny na Górze Synaj, stworzyli syntezę myśli wcześniejszych nauczycieli o modlitwie, oczyszczając ją z wpływów neoplatonizmu, zaś samej modlitwie nadali wymiar chrystocentryczny, przez bezpośrednie skierowanie się do Wcielonego Słowa, wyrażające się w przywoływaniu imienia Jezusa. Modlitwa Jezusowa (*Panie Jezu Chryste, Synu Boży, zmiłuj się nade mną*), będąca w centrum duchowości hezychazmu, z modlitwy „czystej”, poprzez koncentrację umysłu „w wnętrzu człowieka”, stała się „modlitwą serca” pomagającą dzięki ćwiczeniom i wysiłkom ascetycznym (*praxis*) osiągnąć bezgraniczny wewnętrzny spokój (*hesychia*), który umożliwia przyjęcie daru kontemplacji (*theoria*). Praktyka tej modlitwy związana była z żywotną funkcją człowieka – oddychaniem, co było szczególnie charakterystyczne dla hezychastów XIV w.

W XIII-XIV w. hezychazm, dzięki działalności św. Nicefora Athoskiego (XIV), św. Grzegorza Synaity (+1346), św. Theoleptosa metropolity Petry – Filadelfii (+1325) i in. odradza się wśród mnichów w klasztorach półwyspu Athos. Praktyki ascetyczne hezychastów i psychosomatyczne metody tworzenia modlitwy Jezusowej oraz nauczanie o możliwości oglądania Światłości Taboru jako „prawdziwym działaniu modlitwy” (św. Grzegorz Synaita) stały się przyczyną sporu, który określił losy wschodniego monastycyzmu i całego wschodniego chrześcijaństwa. Przeciwko hezychastom wystąpili Barlaam z Kalabrii, Akindinos i Nicefor Hrygora oskarżając hezychastów o mesalianstwo i bogomilstwo. W obronie hezychastów stanął św. Grzegorz Palamas, który napisał „Triady” będące syntezą teologiczną duchowego życia wschodniego monastycyzmu. Palamas odwołując się do św. Atanazego Wielkiego, Bazylego Wielkiego, Grzegorza Teologa oraz Dionozego Areopagity naucza o przebóstwieniu (*theosis*) człowieka rozróżniając w Bogu niepoznawalną i niedostępną istotę i wieczne, niestworzone lecz dostępne stworzeniu energie, dzięki którym możemy widzieć i poznać Boga (antynomia „mroku” i „światłości”), aby stać się Bożymi (*theon genesthai*); broni patrystycznego nauczania o przebóstwieniu człowieka: *Słowo Boże stał się człowiekiem, abyśmy zostali przebóstwieni* (św. Atanazy Wielki). W swojej argumentacji wychodzi on z założeń teologii apofatycznej i broni możliwości udziału ciała w modlitwie oraz doświadczenia, oglądania cielesnymi oczami, nadprzyrodzonej Światłości. Nauka Palamasa i hezychastów o istocie i energiach Bożych została uznana za ortodoksyjną na trzech soborach w Konstantynopolu (1341, 1347, 1351-52). Idee hezychazmu wywarły znaczący wpływ na myśl teologiczną (N. Kabasilas, *Życie w Chrystusie*), monastycyzm

(św. Sergiusz z Radoneża, Nil Sorski), śpiew cerkiewny (znamienny śpiew), sztukę chrześcijańską (ikonografia rosyjska - św. Teofan Grek, Andrzej Rublow, trzynasto- i czternastowieczna ikonografia serbska). Dzięki działalności patriarchów Konstantynopola: Izydora I, Kaliksta I, Filoteusza Kokkinosa, Kaliksta II, patriarchy bułgarskiego Eutymiusza z Tyrnowa, metropolitów Tesalonik Neliosa (Kabasilasa) i Kijowa Cypriana (Camblaka) oraz św. Grzegorza Synaity tradycja hezychastyczna rozprzestrzeniła się na inne kraje prawosławne. Idee hezychazmu, szczególnie w okresie „odnowy hezychastycznej XIV w.” (Delehaye) starano się również realizować w kategoriach politycznych, socjalnych i kulturalnych jako odpowiedź na idee zachodnioeuropejskiego humanizmu.

W 1782 r w Wenecji wydana została *Filokalia ton hieron neptikon* zredagowana przez Nikodema Hagiorytę i Makarego Notorasa, metropolitę Koryntu, która była wyborem tekstów Ojców Kościoła mówiących o życiu zakonnym, rozwoju duchowym, instytucji starców i modlitwie Jezusowej. W 1793 w Moskwie ukazało się tłumaczenie *Filokalii* na język cerkiewnosłowiański, dokonane przez św. Paisjusza Wielickowskiego, pod nazwą *Dobrotolubije*. Teksty te, szczególnie w języku cerkiewnosłowiańskim i rosyjskim (tłumaczenie św. Teofana Pustelnika, 1883), odegrały ważną rolę w odnowie tradycji hezychastycznej (neohezychazm) i miały wpływ na formy życia religijnego zarówno w środowiskach monastycznych (pustelnia Optino, Sarow) jak i wśród świeckich. Do rozpowszechnienia *Filokalii*, a przez to hezychastycznej tradycji modlitwy Jezusowej, przyczyniły się „*Otkrowiennyje rasskazy strannika duchownomu swojemu otcu*” (*Szczere opowieści pielgrzyma opowiedziane jego ojcu duchowemu*) nieznanego autora wydane w 1870r. Hezychazm odegrał znaczną rolę w kształtowaniu teologii prawosławnej w XX w. formułowanej przez S.N. Bułgakowa, Wł. Łosskiego, P. Evdkimova, J. Meyendorfa, K. Ware.

Bibliografia:

Dobrotolubije, t.V, Moskwa 1900; *Szczere opowieści pielgrzyma opowiedziane swojemu ojcu duchowemu*, tłum. A. Wojnowski, wyd. 2, Poznań 1993; *Filokalia*, teksty o modlitwie serca, przekład i opr. Ks. Józef Naumowicz, Tyniec 1998.

K. Kern, *Antropologija sw. Grigorija Pałamy*, Paris 1950; J. Meyendorff, *Introduction a l'etude de Gregoire Palamas*, Paris 1959 (ros.tłum. Sankt Petersburg 1997); H. Delehaye, *Życie monastyczne w Bizancjum*, w: *Bizancjum. Wstęp do cywilizacji wschodnio-rzymskiej*, Warszawa 1964, s. 127-151; L. Uspienski, *Isichazm i "gumanizm" – palieologowskij rascwiet*, w: *Wiestnik russkogo zapadno-ewropiejskiego patriarszego egzarchata*, 4-6/1967, s. 110-127. W. Łoski, *Pałamitskij sintiez*, w: *Bogosłowskije Trudy* 8, Moskwa 1972, s. 195-203; S. Andronowska, *Modlitwa Jezusowa*, w: *Wiadomości PAKP* 4/1975, s. 4-23; J. Kadylak, *Hezychazm*, w: *Wiadomości PAKP* 3-4/1977, s. 34-46; T. Wyszomirski, *Hezychazm*, w: *Novum* 11-12/1978, s. 97-110; S. Rabiej, *Hezychazm*, w: *EK* t. VI, k. 831-832; P. Pigol', *Priepodobnyj Grigorij Sinait i jego duchownyje prejemniki*, Moskwa 1999; J. Meyendorf, *Istorija Cerkwi i wostooczno-christianskaja mistika*, Moskwa 2000.